

Ruzie te Rhenen (1387)

'Omtrent de Munt van Rhenen is ons niet gebleken dat er nog eenige Muntmeestersbrieven van zouden overig zijn [...] Het schijnt dat alle stukken, welke betrekking hadden op de Rhenensche Munt, vernietigd zijn geworden' schreef Van der Chijs in zijn standaardwerk over de Utrechtse muntslag.¹ Sinds zijn werk in 1859 verscheen, is er weinig veranderd aan dit gebrek aan archivalia. Een tot nu toe ongepubliceerde oorkonde werpt nieuw licht op de muntslag te Rhenen onder bisschop Floris van Wevelinkhoven (1379-1393).

Eerste aanwijzingen

In zijn studie over de stad Rhenen uit 1960 wijst Van Iterson op een akte die Van der Chijs blijkbaar was ontgaan. Met verwijzingen naar achttiende eeuwse bronnen noemt Van Iterson een akte van 19 mei 1392. Daarin verklaart bisschop Floris van Wevelinkhoven dat hij 'vijf dusent goede gulden, alse wy voor desen tot Renen hebben doen slaen', had geleend van de stad Utrecht voor een oorlog tegen de burggraaf van Montfoort.² Voor zover ons bekend is deze akte alleen aangehaald door Schulman bij de veiling van een Rhenense goudgulden (Delmonte 926) op naam van Floris van Wevelinkhoven. Van Mieris en Van der Chijs legden het keerzijde-omschrift 'MONETA NOVA FLORENI RENENS' uit als 'nieuwe Rijns-gulden'.³ Delmonte volgde blijkbaar deze uitleg, want ook hij sprak van een 'Rijnse goudgulden'.⁴ Van Gelder meende nog in 1980: 'Tijdens het bewind van Floris van Wevelinkhoven (1379-1393) had de muntslag uitsluitend te Deventer plaats'.⁵ Fortuyn Droogleever zat met 'munt-plaats waarschijnlijk Rhenen' wel op

het goede spoor.⁶ De Mey kende de publicatie van laatst genoemde blijkbaar niet en sprak ook van een Rijnse goudgulden.⁷ Schulman koos bij het veilen van een exemplaar voor de uitleg 'Rhenen' en stelde daarbij: 'In een requeste van 18 mei 1392 erkent bisschop Floris aan de stad schuldig te zijn, wegens het door haar voorgeschotene voor de oorlog van Montfoort, de som van 5000 goede guldens ter waarde van die, welke hij onlangs te Rhenen had doen slaan. Hierdoor kan deze gulden op goede gronden op 1392 gedateerd worden'.⁸ Helaas noemde Schulman geen bron voor zijn stelling. Hij had gelijk met de muntplaats, maar niet met de datering.

Bemiddeling

Op 10 oktober 1387 verklaren Johan de Gruter en Evert van der Weteringe dat 'meyster Godevaert van Stramprade' op 20 oktober in Arnhem uitspraak zal doen in 'twist ende sceel die wy onderlinghe ghehat hebben tot desen daghe toe, roerende vander munten tot Renen, daer wy in veynoetschap in ghemunt hebben van onss heren weghen van Utrecht'.⁹ Hieruit blijkt dat in of voor 1387 in Rhenen is gemunt en tevens wie de muntmeesters waren. De ervaren Gelderse muntmeester Gadert van Stramprade, die in Arnhem woonde en werkte, werd om bemiddeling gevraagd, wat te zien is als een erkenning voor diens gezag in muntzaken. Helaas wordt niets gezegd over de inhoud van het geschil. Ook blijkt niet welke munten zijn geslagen. Aangezien van Van Wevelinkhoven uit Rhenen alleen goudguldens bekend zijn, zal de 'twist ende sceel' hoogstwaarschijnlijk die munten betreffen.

JOS BENDERS
PAUL MOORS

Utrecht, Floris van
Wevelinkhoven
(1379-1393), gulden,
z.j., geslagen te Rhenen
(2 x vergroot)

In ieder geval blijkt uit het document dat uiterlijk in 1387 in Rhenen is gemunt. De vraag rijst dan hoe dat past bij Schulmans bewering dat de guldens 'onlangs' waren geslagen. Schulman vermeldde geen bron voor zijn bewering, maar die bleek te vinden in twee regesten (uittreksels van documenten) van de stad Utrecht.¹⁰ Beide regesten bevatten het woord 'onlangs'. De teksten dateren uit mei 1392 en hebben betrekking op de eerder genoemde lening. In 1387 belegerde de bisschop met steun van de stad gedurende vijftien weken Montfoort. 'De kosten hiervan ruïneerden de bisschop, maar hij smaakte wel het genoeg dat de burggraaf naar Utrecht moest komen om daar nederig en blootshoofds vergiffenis te vragen'.¹¹ Op 13 augustus 1387 vond een (blijkbaar afgedwongen) verzoening plaats tussen de burggraaf van Montfoort en de Utrechtse bisschop.¹² Blijkbaar trad over de in 1387 afgesloten lening een meningsverschil over de aflossing op, dat in 1392 werd bijgelegd.

Bij de hoofdsom gaat het om guldens 'alse wi voer deser tijd tot renen hebben doen slaen', die in verband met het conflict (dus in 1387) waren uitgegeven.¹³ Bij de twee andere vermeldingen met betrekking tot deze schuld wordt gesproken van guldens zoals 'wij laatst tot Rhenen munten deden'.¹⁴ Uit 'voer deser tijd' blijkt niet dat de munt 'onlangs' was geslagen, maar alleen dat de Rhenense goudguldens vóór 18 mei 1392 waren gemunt. Omdat de lening in 1387 is aangegaan, zullen zowel 'voer deser tijd' als 'laatst' betrekking hebben op dat jaar.

De guldens uit Rhenen zijn ook vermeld in de rekening van de Deventer cameraar Hademan van Heteren. Hierin staat op 24 april 1388 dat de stad een koersverlies van een plak per gulden had geleden op '40 Reensche ghulden die hem van onser stad weghe overghegheven weren'.¹⁵ Een andere post in deze rekening toont de herkomst van deze goudguldens: 'Vor verlies an 40 Reensche gulden die Hademan ontfanghen hadde in der summen van den oelden cemeners'.¹⁶ Van Heterens voorganger had de munten dus geaccepteerd. Omdat het Deventer boekjaar startte op 22 februari, moeten de Rhenense goudguldens vóór 22 februari 1388 zijn geslagen. Deze vermelding past goed bij de gevonden brief van 10 oktober 1387. Verder valt te concluderen dat de Rhenense guldens minder goud bevatten en dus minder waard waren dan de Deventer ontvanger(s) had(den) verondersteld. Dit kan de oorzaak van het geschil tussen De Gruter en Van der Weteringe zijn geweest. Misschien heeft de ene vennoot de andere bedrogen door laagwaardiger munten te slaan dan was overeengekomen. Misschien probeerden zij ook elkaar de schuld in de schoenen te schuiven. Zonder nadere gegevens blijft het echter gissen.

Mogelijk was Van Stramprade geschikt bevonden om de knoop door

te hakken vanwege samenwerking bij de productie van goudguldens tussen Gelre, Utrecht en Holland. De Rhenense goudgulden is een navolging van de Gelderse guldens die Van Stramprade muntte (Delmonte 588). Bovendien is in het Utrechtse Buurspraakboek op 29 november 1387 sprake van een 'drier Heren gulden'.¹⁷ Op 4 december 1388 wordt gespecificeerd welke drie 'heren' zijn bedoeld: 'dat is te weten des Bisscops, Holl. ende Ghelresche guldens'.¹⁸ Deze werden allemaal op 28½ plak of 30 Hollandse groten gewaardeerd. Blijkbaar ontliepen deze munten elkaar qua waarde niet of nauwelijks. Onduidelijk is of de term 'drie heren gulden' een uitvinding van de Utrechtse magistraat was dan wel een aanduiding door de centrale overheden van Gelre, Holland en Utrecht. In het laatste geval waren er mogelijk onderlinge afspraken over gewicht en gehalte.

De muntmeesters

Tot nu toe waren de beide Rhenense muntmeesters niet in de Nederlandse literatuur bekend. Toch is Evert van der Weteringe eerder als muntmeester genoemd. Volgens Noss werd 'Evert van Weteringe' voor één jaar als muntmeester te Kleef aangesteld.¹⁹ Het betreffende document is ongedateerd. Het moet van na een eerdere instructie uit 1383 dateren en bevindt zich in het betreffende register onder het jaar 1385. Noss is ervan uitgegaan dat deze datering correct is, zoals valt op te maken uit zijn overzichtstabel van Kleefse muntmeesters.²⁰ 'Van Weteringe' kreeg in Kleef opdracht om goudguldens te slaan, zo goed als de Gelderse en de Hollandse, wat gespecificeerd is als 20 karaat en 70 uit de Trooise mark.²¹ Dat komt overeen met de opdracht aan Gadert van Stramprade van 29 juli 1385.²² Deze overeenkomst pleit ervoor dat de Kleefse ordonnantie inderdaad in 1385 is uitgevaardigd en wel na

*Gelre, Willem I
(1377-1402), guldens,
z.j., geslagen te Arnhem
(2 x vergroot)*

29 juli. Op 21 januari 1385 luidde het voorschrift in Gelre 70¼ en 20½ karaat.²³ Of Van der Weteringe inderdaad in de stad Kleef muntte, zoals Noss veronderstelde, valt te betwijfelen. In het Utrechtse Buurspraakboek is in 1385 namelijk sprake van 'nye cleeuw-sche guldens, die men tot Huessen slaet'.²⁴ Van der Weteringe is dus waarschijnlijk muntmeester in Huissen (destijds een Kleefse stad) geweest en heeft daar ervaring opgedaan met het muntten van goudguldens.

Van der Weteringe werd in 1373 burger van Deventer waar hij onder meer als wisselaar actief was.²⁵ In de stadsrekeningen wordt hij voor het laatst vermeld in 1400.²⁶ Aan het eind van de veertiende eeuw was Van der Weteringe Utrechts muntmeester te Deventer. Als zodanig wordt hij in 1397 vermeld.²⁷ Al in 1396 drongen de steden aan op de aanmuntning van gouden munten.²⁸ Uiterlijk in 1397 maakte Evert van der Weteringe daarmee een begin, maar bij het resultaat rezen twij-

Allen den ghenen die desen brief sellen zien of hoeren lesen doe wy verstaen, Johan die Grueter ende // Evert vander Weteringe, dat wy eens segghens ende eenre minliker effeninghe beloeft hebben // meyster Godevaert van Stramprade, muntmeyster des hertoghen van Gelre, van allen twist ende // sceel die wy onderlinghe ghehat hebben tot desen daghe toe, roerende vander munten tot // Renen, daer wy in veynoetscap in ghemunt hebben van onss heren wegghen van Utrecht. // Ende hier af sellen wy op beyde siden comen by meyster Godevaert voergenoemt tot Aernhem des // eersten sonnendaghes na sente Lucas dach nu naest comende. Ende waert dat onser enich van // ons beyden daer nyet comen en mochte sonder erch, die sel daer een man machtich voer hem // senden. Ende so wes meyster Godert voerseyt tusschen ons beyden daer af seit, na sulken betone ende // besceyde als wy op beyden siden daer by brengghen, dat sellen wy op beyden siden wittelike ende // wel hauden ende voldoen. Ende hebben mede gheloeft ende loven in goeden trouwen hieren // boven malch anderen nummermeer hinder, wete noch aensprake te doen in gheenre wiis roe//rende vander munten voerseyt. Hier waren over ende ane Jacob Sloyer ende Roetart van Aernhem, // borghers tot Utrecht. In orkonde deser dinghe so heb ic Johan die Gruter voerseyt desen // brief besegghelt met mynen segghel over my selven. Ende want ic Evard vander Weteringe // voergenoemt op dese tiit selve ghenen segghel en hebbe, so heb ic ghebeden Roetaerd // van Aernhem voerseyt desen brief over my te besegghelen met sinen segghel. Ende ic Roetard // van Aernhem om bede wille Everds voergenoemt ende want ic mede hier over ende aen hebbe // gheweest als hier voer bescreven staet, so heb ic minen segghel mede an desen brief // ghedaen genen* orkonde. Deser brieve siin twe, des heeft ellic van ons Johan de Gruter ende // Evert voergenoemt enen brief. Ghegeven int iaer ons Heren dusent driehondert seven ende tachtentich, // op sente Victoers dach.

* lezing onzeker.

fels. Medio juni 1398 werden de guldens door Deventer bestuurders getoetst en kort daarna werd de muntmeester gevangen gezet. Hij lijkt vrij te zijn gekomen na een brief van de bisschop en kon zijn activiteiten blijkbaar vervolgen.²⁹ In het boekjaar 1399 staat vermeld: 'It. bij Everde van der Weteringe, van den paymente dat ghedaen was tot der proefbussen. doe men zine guldene proefde. vor cost die daer omme ghedaen waert dat men dat golt proefde ende die guldenen. voer restant

van enen peerde dat hij thegghen onse stad cofte ende vort restant van sinen panden'.³⁰

De identificatie van Johan de Gruter blijft onzeker: zijn achternaam verwijst naar 'gruit', een kruidenmengsel dat gebruikt werd bij het brouwen van bier en later is vervangen door hop. Iedere stad telde verschillende brouwerijen. De naam 'De Gruter' komt in de Middeleeuwen dan ook veel voor. Verder was de voornaam 'Jan' destijds zeker zo populair als nu.

Mogelijk was deze Johan de Gruter een telg van de Arnhemse schepenenfamilie (De) Gruter.³¹ De Arnhemmers lijken 'goede papieren' te hebben. Ten eerste werd de Arnhemse muntmeester, een stadsgenoot, als bemiddelaar gevraagd. Ten tweede zijn verschillende familieleden burgemeester van Arnhem geweest. Dit duidt op een sterke sociale en financiële positie van de familie. Een groot vermogen was noodzakelijk voor een muntmeester, die als particulier ondernemer immers alle kosten, inclusief inkoop van muntmateriaal, moest kunnen voorschieten. De Arnhemse De Gruters voldeden aan deze voorwaarde.

Als Johan de Gruter inderdaad een Arnhemmer was, rijst de vraag welke Johan de Gruter muntmeester was. De neven Johan de Gruter Gerytszoon en Johan de Gruter Dericszoon hebben beiden bestuursfuncties bekleed. Omdat niet altijd nader wordt aangeduid welke Johan de Gruter wordt bedoeld, is niet exact te herleiden wie wanneer welke functie had. De eerste was onder meer burgemeester in de (rekening)jaren 1386, 1389, 1398, 1408, 1414 en vermoedelijk ook in 1387 en 1393. Johan Dericszoon was richter in de jaren 1398-1401 en wordt daarna met enige frequentie genoemd in de periode 1403-1417. Mogelijk was het richtersambt zijn eerste bestuursfunctie, in welk geval de vermeldingen voorafgaand aan 1398 Johan Gerytszoon betreffen. In ieder geval was Johan Dericszoon op 29 september 1414 aanwezig bij een vergadering met 'scepenen van den anderen steden', waarmee de Gelderse hoofdsteden Nijmegen, Roermond en Zutphen werden bedoeld.³² Op dat moment was Johan Gerytszoon burgemeester; werd Johan Dericszoon gestuurd vanwege zijn expertise in muntzaken? Bij beide andere vermeldingen van de betrokkenheid van Johan de Gruter bij muntzaken is niet duidelijk wie wordt bedoeld: in 1403 ging hij met mede-schepen Godert

Gruuthuus naar Nijmegen om 'mit onsen here [hertog Reinoud IV] op die munte te setten' en in 1415 hield hij samen met Herman Goltsmit een essai, waarvoor de stad Arnhem geld meegaf.³³ Zonder nadere gegevens blijft de identificatie van muntmeester Johan de Gruter met een van beide Arnhemmers echter speculatief.

Conclusie

Hoogstwaarschijnlijk in 1387, maar misschien al eerder, hebben de muntmeesters Evert van der Weteringe en Johan de Gruter in Rhenen goudguldens geslagen voor de Utrechtse bisschop Floris van Wevelinkhoven (1379-1393). Mogelijk heeft de bisschop ook nog na 1387 te Rhenen laten munten, maar bewijs daarvoor hebben we niet gevonden. ■

Dit artikel is geschreven rond een tot nu ongepubliceerde oorkonde. Aan de hand van al lang gepubliceerde werken, zoals archiefinventarissen en stadsrekeningen, hebben we de gegevens voor een groot deel in hun context kunnen plaatsen. En passant leverde het raadplegen en combineren van gepubliceerde bronnen nadere informatie op over de werkzaamheden van Evert van der Weteringe als Kleefs en Utrechts muntmeester.

Onze kennis van de middeleeuwse muntslag vertoont vele hiaten. Omdat de meeste bronnen verloren zijn gegaan, zal dat zo blijven. Toch hopen we te hebben aangetoond dat er veel niet of nauwelijks gebruikte bronnen zijn die nader inzicht kunnen verschaffen. Voor toekomstig onderzoek liggen daar nog veel mogelijkheden en het is zaak die te benutten. Voor de liefhebber: enkele van de genoemde historische bronnen bevatten de nodige informatie die nog niet tot de numismatiek is doorgedrongen.

We zijn Jan van der Wis dank verschuldigd voor zijn kritisch commentaar op een eerdere versie en aan Annelot Vijn van Het Utrechts Archief voor haar onderzoek naar de originele stukken.

LITERATUUR

J. ACQUOY *De Cameraars-rekeningen van Deventer; Zesde deel. 1382-1387* (Deventer, 1908).

J. ACQUOY *De Cameraars-rekeningen van Deventer; Zevende deel. 1388-1393* (Deventer, 1914).

W.J. ALBERTS *De stadsrekeningen van Arnhem (Deel 3: 1402-1420)* (Groningen, 1971).

P.O. VAN DER CHIJS *De munten van de bisschoppen der heerlijkheid en van de stad Utrecht van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend* (Haarlem, 1859).

A. DELMONTE *De Gouden Benelux* (Amsterdam, 1964).

J.J. DODT VAN FLENSBURG *Archief voor Kerkelijke en Wereldsche Geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht, deel VI* (Utrecht, 1846).

P.N. VAN DOORNINCK *Acten betreffende Gelre en Zutphen 1376-1402: uit het staatsarchief te Dusseldorp register B, No. 23B* (Haarlem, 1901).

J. FORTUYN DROOGLEEVER *De muntslag van Floris van Wevelinkhoven, bisschop van Utrecht 1379-1393 De Beeldenaar 13* (1989) 119-122.

R. FRUIN TH. AZ. / A. LE COSQUINO DE BUSSY *Catalogus van het Archief der Heeren van Montfoort* (Utrecht, 1920).

H.E. VAN GELDER *Oostnederlands geld omstreeks 1400 Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 67* (1980) 45-66.

A.J. VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN / C. DEKKER *De jurisdictie, in: C. DEKKER / P. MAARSCHALKER-WEERD / J.M. VAN WINTER (red) Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528* (Utrecht, 1987) 209-229.

J. DE HULLU *De Cameraars-rekeningen van Deventer; Vierde deel. 1373-1376* (Deventer, 1897).

W. VAN ITERSON *De stad Rhenen; De resultaten van een rechtshistorisch onderzoek* (Assen, 1960).

J.R. DE MEY *Les Monnaies des Evêques et de la Ville d'Utrecht* (Wemmel, 1991).

G.M. DE MEYER *De stadsrekeningen van Deventer; Deel I 1394-1400* (Groningen, 1968).

F. VAN MIERIS *Beschrijving der bisschoplyke munten en zegelen van Utrecht in 't byzonder* (Leiden, 1726).

S. MULLER *Regesten van het archief der stad Utrecht* (Utrecht, 1896).

S. MULLER *Regesten van het archief der bisschoppen van Utrecht; deel I* (Utrecht, 1917).

A. NOSS *Die Münzen der Gräfe und Herzoge von Kleve* (München, 1931).

J. SCHULMAN *Catalogus 17* (Bussum, 1996).

C.L. VERKERK *Coullissen van de macht* (Hilversum, 1992).

NOTEN

1. VAN DER CHIJS 1859, 154.
2. VAN ITERSON 1960.
3. VAN MIERIS 1736, 225; VAN DER CHIJS 1859, 159.
4. DELMONTE 1964, 137.
5. VAN GELDER 1980, 56.
6. FORTUYN DROOGLEEVER 1989, 12.
7. DE MEY 1991, 72.
8. SCHULMAN 1996, 75, kavel 426.
9. Gelders Archief, Hertogelijk Archief, inv. 28, f. 8v.
10. MULLER 1896, 85; regest 471 van de inventarisnummers 28, f. 134v en 30, f. 114v; regest 472 van inventarisnummers 420, 28, f. 135 en 30, f. 115.
11. VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN / DEKKER 1987, 213.
12. MULLER 1896, 82-83, regest 458; MULLER 1917, regesten 1102 en 1103; FRUIN / LE COSQUINO DE BUSSY 1920, 111.
13. Het Utrechts Archief (HUA), STADSARCHIEF I (701), inv. 30, f. 114v.
14. HUA 701, inv. 30, f. 115v en 420.
15. Cameraarsrekeningen Deventer 1388 (ACQUOY 1914, 6).
16. Cameraarsrekeningen Deventer 1388 (ACQUOY 1914, 27).
17. DODT VAN FLENSBURG 1846, 60.
18. DODT VAN FLENSBURG 1846, 62.
19. NOSS 1931, 79.
20. NOSS 1931, 265.
21. NOSS 1931, 79.
22. VAN DOORNINCK 1901, 47.
23. VAN DOORNINCK 1901, 23.
24. DODT VAN FLENSBURG 1846, 59.
25. Cameraarsrekeningen Deventer 1373 (DE HULLU 1897, 6).
26. Stadsrekeningen Deventer 1400 (DE MEYER 1968, 425, 427 en 429).
27. DODT VAN FLENSBURG 1846, 67.
28. Stadsrekeningen Deventer 1399 (DE MEYER 1968, 139).
29. Stadsrekeningen Deventer 1399 (DE MEYER 1968, 289-291).
30. Cameraarsrekeningen Deventer 1399 (DE MEYER 1968, 319).
31. VERKERK 1992, 575-587.
32. Stadsrekeningen Arnhem 1414 (ALBERTS 1971, 264).
33. Stadsrekeningen Arnhem 1403 (ALBERTS 1971, 45); Stadsrekeningen Arnhem 1415 (ALBERTS 1971, 283).